

А. О. НАДТОЧІЙ

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗРАХУНКУ ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто соціально-економічні передумови вдосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму. Виділено недоліки існуючої методики розрахунку прожиткового мінімуму. Запропоновано напрями вдосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму.

Ключові слова: соціальні стандарти, прожитковий мінімум, методика розрахунку прожиткового мінімуму, рівень життя населення.

The social and economic conditions of improvement of method of calculation of living wage have been considered. The lacks of existent method of calculation of living wage have been allocated. The directions of improvement of method of calculation of living wage have been offered.

Key words: social standards, living wage, method of calculation of living wage, living standard of population.

Сучасні умови розвитку України та намір гідне зайняти місце у світовому суспільному поділі праці вимагають якнайшвидшого подолання бідності працюючого населення. Адже, за визнанням Міжнародної організації праці, задоволення у сфері праці є запорукою особистого і суспільного добробуту. Говорити про задоволення у сфері праці неможливо без забезпечення та гарантування гідного рівня оплати праці.

Значний вплив на рівень оплати праці в Україні має законодавчо встановлена межа – мінімальна заробітна плата, яка не може бути меншою за встановлений законом прожитковий мінімум. Це положення закріплено в Конституції України у ст. 46 “соціальні виплати та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя не нижче від прожиткового мінімуму, встановленого законом”, та у ст. 48 про “право кожного громадянина на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім’ї” [1].

Тож, якщо основним джерелом доходу є заробітна плата, то вона не може бути нижчою від розміру доходів тих громадян, що отримують соціальні трансферти та допомоги, а отже нижче від прожиткового мінімуму.

Обґрунтуванням методичних підходів до розрахунку прожиткового мінімуму займаються такі вітчизняні науковці: В. Гончарук, Г. Коцюрубенко Н. Кузичкіна, Л. Новосельська, О. Пищуліна та ін. Вплив соціальних стандартів, у тому числі і прожиткового мінімуму, на рівень життя населення та соціально-

економічний розвиток країни розглядають такі науковці: М. Деліні, Е. Лібанова, А. Колот, Я. Ромуsik та багато ін.

Але на сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується активним пошуком джерел економічного зростання, особливої уваги потребує методика розрахунку прожиткового мінімуму як така, що безпосередньо впливає на рівень життя населення, в тому числі і працюючого.

Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму.

Дослідження динаміки і структури доходів населення України показало, що за період 2002 – 2011 р. вона змінилась несуттєво: питома вага заробітної плати та соціальних трансфертів у доходах населення коливається в межах 3 в. п., прибуток та доходи від власності також не зазнали суттєвих змін і відбулось збільшення доходів від власності на 3 в. п. за рахунок зменшення прибутку одержаного (рис. 1).

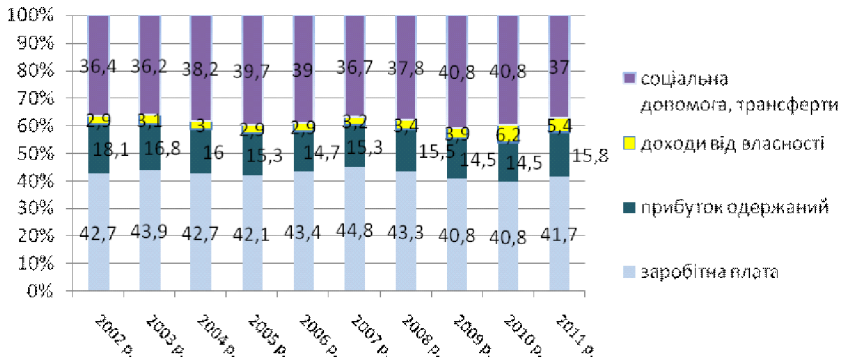

Рис. 1. Структура доходів населення України у 2002 – 2011 рр., %

Якщо розглянути динаміку та співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати, прожиткового мінімуму та середньодушових витрат населення (табл. 1), то мінімальна заробітна плата стала дорівнювати прожитковому мінімуму лише в листопаді 2009 р. (незважаючи на те, що Конституція України гарантувала кожному дохід, що є основним джерелом надходжень, не нижче прожиткового мінімуму ще в 1996 р.).

Необхідно взяти до уваги також те, що показник відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму включено до показників, що характеризують соціальну безпеку країни, яка в свою чергу враховується при розрахунку рівня економічної безпеки країни. Так, виділено граничні, порогові та оптимальні значення цього показника в межах 1 – 15, 3 – 7, 4 – 5 відповідно.

При цьому зазначено, що граничні значення індикаторів – це кількісні величини, порушення яких викликає загрозові процеси в економіці, порогові – кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції в економіці, а оптимальні – це інтервал величин, у межах яких створюються найбільш сприятливі умови для відтворюваних процесів в економіці [11].

Таблиця 1

Динаміка та співвідношення розмірів прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, середньої заробітної плати, сукупних витрат домогосподарств на одну особу у 2005 – 2010 рр.

<i>Показники</i> \ <i>Роки</i>	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Розмір прожиткового мінімуму (ПМ), грн.	453,00	496,00	561,00	649,00	669,00	888,00
Темп зростання ПМ, %	X	109,49	113,10	115,68	103,08	132,73
Розмір мінімальної заробітної плати, грн.	262,00	350,00	420,00	525,00	630,00	888,00
Темпи зростання мінімальної заробітної плати, %	X	113,59	120,00	125,00	120,00	140,95
Розмір середньомісячної заробітної плати, грн.	806,00	1041,00	1351,00	1806,00	1906,00	2239,00
Темп зростання середньомісячної заробітної плати, %	X	129,16	129,78	133,68	105,54	117,47
Розмір сукупних витрат на 1 особу, грн.	471,00	554,90	662,30	996,30	1059,30	1195,60
Темп зростання сукупних витрат домогосподарств на 1 особу, %	X	117,81	119,35	150,43	106,32	112,87
Відношення середньої заробітної плати до ПМ, рази	1,77	2,09	2,40	2,78	2,84	2,52
Відношення мінімальної заробітної плати до ПМ, рази	0,57	0,70	0,74	0,80	0,94	1,00
Відношення сукупних витрат на 1 особу до ПМ, рази	1,03	1,11	1,18	1,53	1,58	1,34

За даними табл.1 бачимо, що відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму в 2010 р. було 2,52 рази, що нижче нижнього порогового значення цього показника (3), і відповідно до визначення – це викликає несприятливі явища в економіці.

Також слід зауважити, що значення цього показника постійно та поступово збільшувалось і тільки в 2010 р. відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму зменшилось, що пояснюється приведенням мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму і збільшенням розміру прожиткового мінімуму (темپ зростання прожиткового мінімуму в 2010 р. найбільший за досліджуваний період) (табл. 1).

Найбільший темп зростання мала мінімальна заробітна, що пояснюється необхідністю приведення її до рівня прожиткового мінімуму. Другий за величиною темп зростання мав прожитковий мінімум, третій – середньомісячна заробітна плата, що пояснюється її зв'язком зі ставкою мінімальної заробітної плати через механізми тарифної системи. Відповідне, четверте місце за темпом зростання посідають сукупні витрати в розрахунку на одну особу, що відображає її зв'язок із середньою заробітною платою (збільшується дохід збільшується і

платоспроможний попит на товари та послуги) та є відносним показником загального рівня добробуту населення.

Другий рік поспіль збільшення прожиткового мінімуму автоматично приводить до збільшення мінімальної заробітної плати, що підвищує середню заробітну плату по країні, яка підвищує споживчий попит працюючого населення, що відображається в сукупних витратах населення. Таким чином, мета – досягнення мінімальною заробітною платою рівня прожиткового мінімуму формально досягнута. Але при цьому кількість людей, що відносить себе до середнього класу за суб'єктивною оцінкою, за даними опитування центру Разумкова, навпаки зменшився. Так, якщо в 2008 р. до вищого класу себе віднесли 2 % громадян, до середнього – 51 %, до нижчого – 31 %, то в 2011 р. відповідно зазначені показники становили 0,5 %, 44 % та 48 %.

Питання прожиткового мінімуму регулюється такими нормативними актами: законами України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” [4], “Про прожитковий мінімум” [5], Наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки України, Державного комітету Статистики України “Про затвердження методики визначення прожиткового мінімуму для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення” [7].

Так, Законом України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” визначено, що прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також набору мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. До прожиткового мінімуму для працездатних осіб включається також сума обов'язкових платежів і розмір ставки податку з доходів фізичних осіб.

Прожитковий мінімум встановлюється нормативним методом на місяць одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп. Набір товарів і послуг, що входять у прожитковий мінімум (споживчий кошик), має переглядатись не рідше одного разу на п'ять років, установлюється щорічно Кабінетом Міністрів України після проведення науково-громадської експертизи [5].

Відповідно до Закону України “Про прожитковий мінімум”, прожитковий мінімум застосовується для загальної оцінки рівня життя в Україні, встановлення розмірів мінімальної заробітної плати і пенсії, розмірів соціальної допомоги, допомоги по безробіттю, визначення стандартів обслуговування в галузі охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування тощо [6].

Можна стверджувати, що величина прожиткового мінімуму є базовим соціальним стандартом держави. Він одночасно є і фактором впливу на рівень життя населення і показником рівня життя в країні.

Що стосується прожиткового мінімуму як показника, то деякі науковці зазначають, що людина, яка отримує дохід у розмірі прожиткового мінімуму відноситься до бідних, в межах двох прожиткових мінімумів – до малозабезпечених, дохід вище двох прожиткових мінімумів – до забезпечених [9, с. 166, 11, с. 114]. За даними Державного комітету статистики заробітну плату в розмірі середньомісячної (2,5 прожиткових мінімуми) і вище в першому кварталі 2012 р. отримували 41,7 % найманих штатних працівників; у розмірі двох прожиткових мінімумів – 12,5 % найманих працівників; і у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів – 45,8 % найманих працівників.

Але при цьому слід зауважити, що встановлений розмір прожиткового мінімуму не відображає реального стану речей у країні, оскільки:

- норми та нормативи споживання, що закладені у прожитковому мінімумі, нижче за фізіологічні [13, с. 109], що протирічить основним принципам формування набору продуктів харчування (ст. 3 Закону України “Про прожитковий мінімум”), який має задовольняти організм працюючої особи у відтворенні працездатності. Не відповідає дійсності також і нормативи споживання деяких непродовольчих товарів, зокрема: чоловіча куртка на синтапоні – 1 штука на 4 роки, жіноче пальто зимове – 1 штука на 8 років тощо [7];

- структура товарів і послуг, що входять до споживчого кошика, на основі якого обраховується прожитковий мінімум, не переглядалась з 2000 р., а отже, не відображає сучасної структури споживання. Зокрема, у споживчий кошик прожиткового мінімуму не включено плату за послуги медичного обслуговування, освітні послуги, заклади дошкільної освіти та позашкільної, витрати на мобільний зв’язок. Якщо поглянути на абсолютні цифри (табл. 2), то вони виглядають просто абсурдно: послуги культури на 8,58 грн або послуги зв’язку на 9,48 грн на місяць;

- процедура розрахунку і прийняття є непрозорою, не проходить науково-громадської експертизи, хоча розмір прожиткового мінімуму змінюється 4-5 разів на рік;

- фактичний розмір прожиткового мінімуму, розрахований Міністерством соціальної політики України, на вимоги норму Закону “Про прожитковий мінімум” (ст. 5), нижче офіційно встановленого на 7,5 % (табл. 2). І це при тому, що до суми загальнообов’язкових платежів досі не включено суму податку на доходи фізичних осіб (15 %), який має бути включеним за рішенням Конституційного суду України. Таким чином, прожитковий мінімум нижче від розрахованого “фактичного” на 22,5 %;

- у розрахунках прожиткового мінімуму не враховуються регіональні відмінності у цінах на продовольчі та непродовольчі товари, послуги, зокрема житлово-комунальні. Якщо плата за електроенергію та газопостачання однакова для всієї країни, то ціни на інші житлово-комунальні послуги та товари значно різняться. Так, індекс споживчих цін на послуги ЖКГ у 2009 р. в середньому по Україні складав 108,2. При цьому, в Івано-Франківській обл. – 100,6; у Харківській обл. – 109,5; у м. Київ – 125,6 [15].

Фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну працездатну особу на місяць на 01.01.1012 р. (у цінах грудня 2011 р.)

<i>Стаття розходів</i>	<i>Прожитковий мінімум для працездатних (на місяць) грн</i>	<i>Питома вага витрат, %</i>
Вартість продуктів харчування	615,79	53,1
Вартість непродовольчих товарів	208,56	18,0
Вартість набору послуг	294,83	25,4
Житлово-комунальні послуги в т.ч.		
оплата житла	32,13	
теплостачання	46,77	
водопостачання	13,19	
водовідведення	9,40	
електроенергія	12,16	
газопостачання	57,40	
транспортні послуги	72,33	
побутові послуги	33,39	
послуги зв'язку	9,48	
послуги культури	8,58	
Сума страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	40,29	3,47
Розмір прожиткового мінімуму	1159,47	100,0
Встановлений розмір прожиткового мінімуму	1073,00	92,5

Штучне заниження прожиткового мінімуму призводить до бідності працюючого населення, пенсіонерів, інвалідів, дітей. Тому досягнення мінімальної заробітної платою рівня прожиткового мінімуму і навіть підвищення розміру прожиткового мінімуму 5 разів у 2012 р. суттєво не вплине на рівень життя населення.

Підвищення прожиткового мінімуму і відповідно мінімальної заробітної плати на загальну суму 5,6 % у 2012 р. не зменшить розриву у 7,5 %, що існував на початок року між фактичним розміром прожиткового мінімуму, що розраховується Міністерством соціальної політики України за діючою методикою, і встановленим рівнем прожиткового мінімуму. Якщо ж взяти до уваги вартість споживчого кошика, що розраховується незалежними експертами, то його вартість набагато вища за встановлену законодавством. Так, ще в 2007 р. експертний прожитковий мінімум складав 1249 грн [7, с. 109], що в 2,6 рази вище за встановлений законом прожитковий мінімум (525 грн).

Ураховуючи значне відставання встановленого розміру прожиткового мінімуму від його реального значення, вважаємо неприйнятною практику уряду щодо використання такого інструменту, як рівень забезпечення прожиткового мінімуму або гарантований мінімум, який встановлюється для деяких категорій

громадян (малозабезпечені сім'ї, в тому числі з дітьми, інваліди та особи, які досягли пенсійного віку та не мають права на пенсію). Вперше його було застосовано в 2003 р., з прийняттям Закону України "Про державний бюджет" на відповідний рік.

Так, у Законі України "Про державний бюджет на 2012 рік" визначено, "що в 2012 р. рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення допомоги відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становить:

- для працездатних осіб – 21 %,
- для дітей з 1 січня – 50 %, з 1 липня – 75 %,
- для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів з 1 січня – 80 %, з 1 липня – 100% відповідного прожиткового мінімуму" [2].

При цьому розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям не може бути більше ніж 75 % від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї [3].

У Законі України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам", визначено розмір такої допомоги:

- інвалідам I групи – 100 %;
- інвалідам II групи – 80 %;
- інвалідам III групи – 60 %;
- священнослужителям, церковнослужителям та ін. – 50 %;
- особам, які досягли пенсійного віку – 30 % прожиткового мінімуму [4].

Рівень забезпечення прожиткового мінімуму має приводити соціальні видатки бюджету у відповідність до реальних економічних можливостей держави. Але його використання взагалі нівелює значення прожиткового мінімуму для вищезазначених категорій громадян і порушує конституційне право кожного на достатній життєвий рівень (не нижче прожиткового мінімуму).

В Україні до малозабезпечених відносить тих, чий рівень доходу нижче за прожитковий мінімум, окрім інвалідів I групи, які отримують дохід у розмірі до 115 % прожиткового мінімуму, і мають право на отримання допомоги як малозабезпечені. Тож, фактично держава визнає, що для цієї категорії громадян, навіть дохід у розмірі 115 % прожиткового мінімуму не дозволяє підтримувати повноцінне функціонування організму. Станом на 01.01.2010 р. в Україні налічувалось 2,6 млн інвалідів, з них 311 тис. – I групи, 107 тис. – II групи, 109 тис. – III групи, 165 тис. – дітей-інвалідів до 18 років. Так, 5,7 % населення країни є інвалідами (офіційно) і потребують підвищення рівня соціальних стандартів навіть у більшій мірі ніж працездатні. Тож, застосування такого інструменту, як рівень забезпечення прожиткового мінімуму, йде врозрід з гаслом "Україна – соціальна держава".

Одночасно є деяке протиріччя, адже з економічної теорії відомо, що передумовою для збільшення заробітної плати є збільшення продуктивності праці. Деякі науковці також відстоюють думку про те, що зростання заробітної плати має передувати зростанню продуктивності праці [14; 16].

Але, на нашу думку, цей взаємозв'язок має відбуватись тільки після забезпечення виконання заробітною платою своєї головної функції – відтворювальної. Це означає, що розміру заробітної плати має вистачати не тільки для задоволення особистих фізіологічних потреб і відновлення працездатності людини, але й для відтворення поколінь – задоволення потреб своєю сім'єю (жінки/чоловіка, дитини). Тож і прожитковий мінімум має враховувати середній склад сім'ї.

До речі, деякі країни світу при розрахунку прожиткового мінімуму враховують склад сім'ї. Так, у Болгарії використовується шість споживчих кошків, які розраховуються для різного складу сімей. У Литві прожитковий мінімуму враховує потреби сім'ї з чотирьох осіб: двох дітей та двох дорослих [12, с. 200]. У США мінімальний життєвий стандарт також розраховується на базі різних показників для домогосподарств з різною кількістю дітей та дорослих [12, с. 199]. У Нідерландах прожитковий мінімуму встановлюється на сімейне подружжя на базі нормативного методу. При цьому прожитковий мінімум є одночасно і розміром мінімальної заробітної плати [10, с. 121].

Ураховуючи те, що середній розмір домогосподарства в Україні 2,6 особи, мінімальна заробітна плата (яка сьогодні дорівнює прожитковому мінімуму) повинна бути помноженою на 2,6, тобто складати 2790 грн. Цей рівень приблизно дорівнює середній заробітній платі по країні (2633 грн у 2011 р.).

Якщо поглянути на галузеву структуру розподілу заробітної плати (рис. 2), то видно, що тільки п'ять галузей (фінансова діяльність, діяльність транспорту та зв'язку, промисловість, державне управління, операції з нерухомістю) із 14 сплачують заробітну плату вище середнього рівня по країні. Найвищу заробітну плату (п'ять прожиткових мінімумів або дві середніх заробітних плати) отримують у галузі фінансової діяльності.

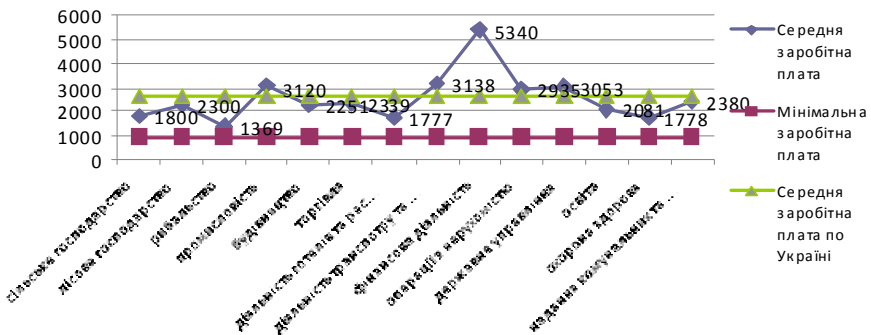

Рис. 2. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності та її співвідношення з мінімальною та середньомісячною заробітною платою по Україні в 2011 р., грн

Заробітну плату, що не перевищує двох прожиткових мінімумів (межа малозабезпеченості) сплачують такі галузі, як: рибальство, охорона здоров'я, сільське господарство, діяльність готелів та ресторанів, освіта. Таким чином, держава як головний роботодавець у таких надважливих галузях з позиції створення майбутнього потенціалу розвитку, як освіта та охорона здоров'я, занижує вартість робочої сили і свідомо ставить її на межу бідності та малозабезпеченості.

Так, заниження вартості робочої сили бюджетних установ відбувається через невідповідність розміру посадового окладу працівника першого тарифного розряду розміру мінімальної заробітної плати (станом на 01.01.2012 р. посадовий оклад працівника першого тарифного розряду складав 72 % від мінімальної заробітної плати).

Слід пам'ятати, що соціальна сфера, як зазначив А. Колот, формує передумови стабільності, стійкості і потенційного економічного зростання [9]. Беручи до уваги значущий вплив базового соціального стандарту – прожиткового мінімуму на рівень життя працюючого населення, в тому числі і через стандарти забезпечення в галузі охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування, вважаємо за необхідне вдосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму також з огляду на соціальну та економічну складові:

1. Соціальна: підвищення рівня прожиткового мінімуму безпосередньо вплине на збільшення рівня життя, соціальної захищеності, стандартів соціального та медичного обслуговування громадян.
2. Економічна: суттєве підвищення прожиткового мінімуму приведе до збільшення мінімальної заробітної плати, середньої заробітної, зростання платоспроможного попиту населення.

Напрями вдосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму такі:

- 1) перегляд складових набору продуктів харчування, непродовольчих товарів з позиції забезпечення реальній відповідності раціональному споживанню, оновлення його у відповідності до зміни споживчих смаків;
- 2) перегляд кількості та строків споживання непродовольчих товарів, особливо довготривалого використання;
- 3) доповнення переліку послуг відповідно до зміни споживчого попиту та реальної структури сукупних витрат населення (мобільний зв'язок, послуги системи охорони здоров'я, культури та освіти, в тому числі і дошкільної, витрати на відпочинок тощо);
- 4) включення в структуру прожиткового мінімуму податку з доходів фізичних осіб;
- 5) залучення до процесу зміни структури споживчого кошику прожиткового мінімуму медичних фахівців, науковців, представників профспілок, громадські організації, відповідні органи державної влади (Міністерство соціальної політики України) і забезпечення прийняття колегіального рішення;

6) дотримуватись затвердженого в законі терміну перегляду набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів та послуг – 5 років, при необхідності розглянути можливість його зменшення до 3-х років;

7) забезпечити прозорість процедури перегляду, розрахунку і прийняття прожиткового мінімуму;

8) хоча в Законі України “Про прожитковий мінімум” органам місцевого самоврядування і надана можливість прийняття вищого рівня регіонального прожиткового мінімуму, але цього не відбувається. Тому пропонується органам державної влади врахувати регіональні відмінності вартості споживчого кошику і доводити його розмір до місцевої влади;

9) вилучити норму Закону України “Про Прожитковий мінімум” (ст. 2) про те, що прожитковий мінімум застосовується для встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян як таку, що не відповідає дійсності і ніколи не виконувалось. Оскільки неоподаткований мінімум доходів громадян не переглядався з 1996 р. і сьогодні складає 17 грн, а прожитковий мінімум, починаючи з 2000 р. змінювався 30 разів. Так, у 2000 р. неоподаткований мінімум доходів громадян складав 6,3 % прожиткового мінімуму, то у 2012 р. вже – 1,6 %;

10) вилучити з практики органів державної влади застосування такого інструменту як рівень забезпечення прожиткового мінімуму як такого, що нівелює значення прожиткового мінімуму для деяких категорій громадян і порушує конституційне право цих громадян на дохід не нижче прожиткового мінімуму.

Якщо привести прожитковий мінімум у відповідність з реаліями сучасності за структурою і вартістю споживання, то він, по-перше, значно підвищиться; по-друге, буде реальним показником рівня життя населення; по-третє, буде тією метою, досягнення якої забезпечить соціальну стабільність у державі.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі можуть полягати в аналізі взаємозв'язку мінімального споживчого кошику, що використовується для розрахунку прожиткового мінімуму, та споживчого кошику, що використовується для розрахунку індексу споживчих цін, і оцінці їхнього впливу на рівень життя населення.

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про державний бюджет на 2012 рік : Закон України від 22.12.2011 р. № 4282-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.

3. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.

4. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1727-15>.

5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.

6. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.

7. Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення : Наказ Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства економіки України, Державного комітету статистики України від 17.05.2000 р. № 109/95/157. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00>.

8. Гончарук В. Соціальні стандарти як віхи і реалії відтворення змін у добробуті населення / В. Гончарук // Наукові записки Інституту Верховної Ради України. – 2011. – № 5 (8). – С. 163–167.

9. Колот А. М. Соціальна політика в умовах глобалізації та лібералізації економічних відносин: здобутки, втрати, тенденції // А. М. Колот // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 23–41.

10. Кузічкіна Н. І. Прожитковий мінімум: вітчизняний та зарубіжний досвід встановлення та перспективи підвищення соціальних стандартів / Н. І. Кузічкіна // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2009. – № 4 (24). – С. 115–122.

11. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України / Затверджена Наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. // Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.

12. Новосельська Л. І. Міжнародний досвід розрахунку прожиткового мінімуму / Л. І. Новосельська, Ю. Ю. Цігуш // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19. – С. 198–200.

13. Пищуліна О. М. Зміна методики розрахунку прожиткового мінімуму – крок до реформування соціальної політики / О. М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 106–114.

14. Ревенко А. Забытая производительность труда / А. Ревенко // Зеркало недели. – 2008. – № 10. – Режим доступу : http://zn.ua/ECONOMICS/zabytaya_proizvoditelnost_truda-53089.html.

15. Регіони України: стат. зб. за 2010 р. / Державний комітет статистики. – К., 2010. – Ч. II. – С. 487–494.

16. Соколик М. Темпи продуктивності праці та заробітної плати в Україні, окремих високорозвинених країнах і країнах ЄС / М. Соколик // Економіст. – 2011. – № 10 – С. 68–71.

Надійшла до редколегії 20.07.2012 р.